

עיונים בסוגיות שמחת חתן וברכת חתנים ששמעתי מפי מו"ר הגה"ר אהרן ליכטנשטיין זצ"ל¹

איתא בגמ' (כתובות ז.):

אמר רבי חלבו אמר רב הונא א"ר אבא בר זבדא אמר רב אחת בתולה ואחת אלמנה טעונה ברכה ומי אמר רב הונא הכי והאמר רב הונא אלמנה אינה טעונה ברכה לא קשיא כאן בבחור שנשא אלמנה כאן באלמון שנשא אלמנה ואלמון שנשא אלמנה לא והאמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן תנא מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו ובועז אלמון שנשא אלמנה הוה מאי אינה טעונה ברכה דאמר רב הונא אינה טעונה ברכה כל ז' אבל יום אחד טעונה ברכה אלא הא דתניא שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה ג' ימים במאי אי בבחור האמרת שבעה אי באלמון האמרת יום אחד איבעית אימא באלמון יום אחד לברכה ושלשה לשמחה ואיבעית אימא בבחור שבעה לברכה ושלשה לשמחה.

יוצא מסוגיא זו שיש קשר בין שמחה לברכה, ונצטרך לדון באופי קשר זה. כתב הרמב"ם (הל' אבל א: א וז"ל אבל שאר השבעה ימים אינו דין תורה, אף על פי שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים ניתנה תורה

¹ זכיתי ללמוד בכותלי בית המדרש של ישיבת הר עציון למשך שנתיים, ולשבת בשיעורו של הרב זצ"ל למשך שנה. דברתי עם מו"ר לגבי הרבה סוגיות, ותמיד היה מפתיע עד כמה הרב כבר חשב ועיין על כל פרט ופרט בכל התורה כולה. מפני שבקשו ממני לכתוב משהו לעילוי נשמתו של הרב, אני מנסה לסכם את סוגיא זו כפי מה ששמעתי מפי מו"ר זצ"ל, ואע"פ שאיני כדאי לכך. אני מסכם לפי הסיכויים שלי משיעור שהעביר הרב בעשיית תשס"ט, כלומר לפני יותר משבע שנים. כמוכן שאיני מזכיר כל פרט ופרט, אבל אני מקוה שמה שאני כותב על פי הסיכומים אמין למה שאמר רבינו. אני מסכם את רוב דבריו לפי הסיכומים שלי, אבל יש כמה דברים שהזכיר דרך אגב, ולא הבאתי אותם כדי שלא לסבך את המאמר.

ונתחדשה הלכה ומשה רבינו תקן להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה.² ולפי הגמ' (חולין לג.) שיש מקומות שענשו של בן נח יותר חמור מישראל, אבל מבחינת האסור והמותר, לא ייתכן דבר כזה. אבל לפי הרמב"ם הנ"ל, לפני מתן תורה נהגו שבעת ימי אבלות, ובמתן תורה נצטמצם ליום א'. וייתכן שזה חלק משאלה יותר כללית לגבי גדרי עבודת ד' קודם ואחר מתן תורה, שקודם מתן תורה מטרת קיום המצות היתה כדי להיות מוסרי, ואילו לאחר מתן תורה מטרת קיום המצות נשתנה משום שכך נאמרה הלכה. וייתכן שיש בזה נ"מ בעבירה לשמה.

כתב הרמב"ם (שם) שמשה רבינו תקן שבעת ימי המשתה. מעניין שגם תקנת משה רבינו (שהתקין מעצמו) אינו אלא מדרבנן. האם יש משקל מיוחד לתקנות משה רבינו? האם יש הבדל שמשה רבינו בנה על נתונים קיימים לעומת דבר חדש לחלוטין? לפי הגמ' ב"ק פב., משה רבינו תקן שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת, ושעזרא בנה על תקנה זו. וייתכן שאף משה רבינו כשתקן שבעת ימי המשתה, עשה כן ע"פ שורש וענף מקדימה. ולפ"ז, אפשר שיש תשתית דאורייתא בשמחת נישואין והרחיבוהו מדרבנן, או ייתכן שכל כולו אינו אלא מדרבנן. כתוב בתורה (דברים כד:ה) נקי יהיה לבית שנה אחת ושמה את אשתו אשר לקח. לפ"ז מוכח שענין שמחת אשתו היינו תופעה מדאורייתא. אבל עדיין ניתן לומר שהשמחה בפס' שונה מהשמחה בסוגיין.

האם החיוב של הבעל לשמח את אשתו היינו דוקא שישמח אותה, או האם צ"ל שמחה משותפת של הבעל ואשתו? וכתב רש"י עה"ת (דברים שם) ישמח את אשתו – ותרגמו: ויחדו ית אתתיה, והמתרגם ויחדו עם אתתיה, טועה הוא, שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח. אבל יתכן שיש בזה ב' מרכיבים: למשך שנה, אינו אלא לשמח אותה, אבל בז' ימי המשתה חייב אף לשמח אתה. ויש מבינים שב' הברחות האחרונות (משמח חתן וכלה, משמח חתן עם הכלה) נתקנו לפי ב' חיובים אלו.

כתב הרמב"ם (אבל יד:א) "וכן לשמח הכלה והחתן ולסעדם בכל צרכיהם... אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך". ומשמע שאין חילוק בין חתן לכלה לענין זה, ויתכן שזה משום שבשביל שמחת חתן וכלה צריכים להיות ביחד. מה יהיה הדין אם הוא

² יש לציין שבדרך כלל ניתנה תורה ונתחדשה הלכה היינו הרחבה, וכאן מדובר בצמצום.

ישמח את אשתו, אבל הוא בעצמו לא ישמח? אם מדובר בגמילות חסדים וכן"ל אין בעיה, אך אם היא תדע שאינו באמת שמח, זה יפגע בשמחתו. וכתב הרא"ש (כתובות פרק א סימן ה) "דיום א' של שמחת חתן הוי דאורייתא דכתיב ביום חתונתו וביום שמחת לברו". ולפ"ז פשוט שביום ראשון אף הוא חייב לשמחה. ולפי מה שאיתא בגמ' (כתובות ב.) ד"שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה שלשה ימים, אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת, וברביעי כונסה", משמע שחוששים דוקא לשמחת האשה. [ולא ברור מה פשר שיעור ג' ימים, ויתכן שזה רק משום שזה יחידה הלכתית, כגון בעקידה.]

הגרי"ד (בשיעורי היארצייט) דן אם שמחה זה רק מעשים החיצוניים, או שצריך אף קיום בלב. מה הם הביטויים החיצוניים של שמחה? לפי הגמ' (פסחים קט.), עכשיו שאין בית המקדש קיים, אין שמחה אלא ביין, שנאמר ויין ישמח לבב אנוש. ונסתפקו התוס' (מו"ק יד: ד"ה עשה) אם שמחה בלי בשר שלמים מדאורייתא או מדרבנן. וכתב הרמב"ם (הל' יו"ט ו:יז) שלכתחילה בעינן בשר ויין לשמחת יו"ט, אבל זה לא לעיכובא. ופשוט הוא שלגבי צד גמילות חסדים שבשמח יו"ט, לא בעינן בשר ויין.

מה הקשר בין השמחה לבין הברכות? בחופה הברכות באות לבר, אבל צריכים לדון בברכות הבאות מכאן ואילך. אם ניצור קשר, באיזה כיוון ניצור אותו? האם הברכה מחייבת לשמחה (לסעודה) או שהשמחה (הסעודה) מחייבת לברכה? לפי הגמ' בסוגייתנו, יש פרק זמן שיש שמחה בלי ברכה. יתכן שזה מח' בלשונות בגמ' (איבעית אימא: באלמון, יום אחד לברכה, ושלושה לשמחה; ואיבעית אימא: בבחור, שבעה לברכה, ושלושה לשמחה.) האם ההקבלה הזאת אחידה בשני הכיוונים, או שהראשון זקוק לשני, אבל השני לא זקוק לראשון. הרמב"ם אישות י:ג מביא את הברכות, ולא מזכיר כלל את הסעודה.

לפי רש"י (כתובות ז: ד"ה ואסר לנו) כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. מה הכוונה? יתכן שזה משום שהברכה פועל כמתיר. א"נ, יתכן שזה משום שיש חסרון בנישואין בלי ברכה.

נוסח הברכה הוא ואסר לנו את הארוסות. לפי רוב ראשונים, איסור ארוסה לבעלה אינו אלא מדרבנן. ולפ"ז מובנים דברי הירושלמי (פסחים י:א) ש"האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו", כלומר שב' האיסורים מדרבנן. ולפי הגמ' (כתובות ז:) ביהודה הארוסה היו מתיחדים עם הארוסה בבית אביה. לדעת הריטב"א, מברכים עכשיו ברכת

אירוסין אע"פ שאינו ברשותו, ומשמע דהויא כעין חופה. ואילו לדעת התוס' רי"ד³, היא עדיין ארוסה, אלא שמתירים לו להתיחד כדי שלא תיבעל להגמון.

מה הנ"מ בין ז' ברכות בשעת החופה לבין משך השבוע? בשעת החופה, יתכן שאסורים בביאה עד שיברכו, אבל במשך השבוע מאוד קשה לומר כן. האם ניתן לאכול מנה אחרונה ולברך א' מהברכות, או דילמא בעינן השתתפות מלאה בסעודה? לפי הרמב"ם (הל' ברכות ב:ט) הברכות נעשים חלק מברכה"מ, וא"כ א"א להשתתף אלא באכילת סעודה ממש.

הרמב"ם התיחס למשתה ושמחה, אבל הוסיף עוד מרכיב (אישות י:יב) שחתן אינו עוסק במלאכתו, ודומה לאבל. והיסוד הוא שכבר עסוק בעסקים פרטיים, ויתכן שזה תלוי בשאלה הנ"ל אם החיוב לשמח את אשתו או להיות שמח מבחינת עצמו.

זה דוגמא של שיעורו של הרב, שהיה מנתח את כל סוגיא וסוגיא לפי כל האפשרויות בסברות שמתחת לכל דיני הסוגיא. חבל על דאבדן, ותנצב"ה.

³ לא כתבתי מקור לזה, ואין תורי"ד לכתובות.